

Læsningens afveje

Kim Ravn

*Idet jeg nedskriver min tanke, undslipper den mig undertiden!
men dette bringer mig til at mindes min svaghed, som var ved at
gå mig i glemme. Heraf belæres jeg ligeså meget som af min
forglemte tanke; thi min stræben består kun i at lære min
intethed at kende.*

Blaise Pascal

Andrzej Warminski skriver i *Readings in interpretation* om Heideggers herostatisk berømte 'brug' af Hölderlin i hans egen filosofiske diskurs. Kritikken af Heideggers læsninger centreres især omkring hans:

'tvang' af Hölderlins tekster, anbringelsen af ting som ikke var 'der', hans riven linier ud af konteksten, hans pånøden af 'filosofi' på 'litteratur'...¹

Indvendinger som disse er, iflg. Warminski, i vid udstrækning baseret på fejlagtige konciperinger af Heideggers 'metode', hans 'læsestrategi'. Eller mere præcist: at kritisere Heidegger for et simpelt misbrug af Hölderlin må betyde, at hans tekst, *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*, ikke er blevet læst som tekst. Hvad Heidegger forsøger at gøre, i en kompliceret læsning af det som digtet lader forblive 'ikke-sagt' eller 'ikke-tænkt', er at folde tilbage på Hölderlins tekster, hvad der allerede var 'dér' i forvejen. Heideggers 'metode', hans læsestrategiske økonomi, er med andre ord snævert bundet til de tekster, han læser; de alene leverer ressourcer til læsningerne, og Heidegger søger ikke at fremstille sin 'egen' filosofi, men at fremvise den 'filosofi' som fra begyndelsen fandt sted i Hölderlins tekster.

Denne tætte sammenvævning af det litterære og det filosofiske, af Hölderlins tekster og Heideggers filosofi, er Paul de Mans dilemma i essayet *Les exégèses de Hölderlin par Heidegger*² fra 1955. Hos Paul de Man sætter denne dobbelthed sig spor i læsningen som et problem: Heideggers læsning skal negeres som fejlagtig, men samtidig er det præcist denne misreading, den modstand, der gør de Mans egen tekst produktiv både i forhold til *Erläuterungen* (og dermed Heideggers filosofi) og i forhold til Hölderlin.

Hvad de Man introducerer i de to første afsnit i *Heideggers Exegeses of Hölderlin*, er det som også Warminski udpeger som det mest centrale i kritikken af Heidegger: læsningens gyldighed, hvad og hvordan autoriseres læsningens indsigter? Heideggers læsninger er stærke og indflydelsesrige, hvilket iflg. de Man hænger nøje sammen med den tætte forbindelse Heidegger skaber mellem sin 'metode' og sin 'filosofi'; forbindelsen er så tæt, at det metodiske snarere skal begribes som tænkningens (nødvendige) indlejring i eller nedslag i det poetiske. Og vice versa. Nærheden af filosofi og læsning af Hölderlin medfører for de Man en nødvendig eksamination af Heideggers eksegetiske metode, en eksamination som også involverer spørgsmål til hans filosofi og bidrag til Hölderlinforskningen.

Heideggers eksegetiske metode stammer direkte fra præmisserne for hans filosofi; den er uadskillelig herfra for så vidt som man ikke kan tale om en 'metode' i ordets formelle betydning, men snarere om hele Heideggers tænkning i forhold til det poetiske. Betydningen af Heideggers bidrag til Hölderlin-forskningen vil blive bestemt af værdien af denne tænkning som, strengt taget, er en ontologi, ikke en æstetik.³

Paul de Man forskyder sin interesse, som der fremgår af citatet, fra læsningen af Hölderlin til en fokusering på Heideggers 'metodik'⁴, hvilket betyder en kritisk spørgen til hans filosofi. At de Man ikke søger at udstanse en metode af *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*, der lader sig transportere eller bruge i andre sammenhænge (udenfor Heideggers tekster), betyder, at han kan lade Heideggers indsigter forblive produktive i sin egen diskurs, samtidig med at der rettes en afgørende kritik mod netop *Erläuterungen*. I en og samme bevægelse bliver det muligt for de Man dels at præservere Heideggers indsigter, dels at fremlæse den grund af tvivlsomme filologiske udgaver af Hölderlins tekster og åbenlyse fejl læsninger, som hans læsninger hviler på.

Paul de Man undgår således positivt eller negativt at skulle tage stilling til gyldigheden af *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*. Ved ikke at valorisere denne tekstanalytiske afmagt⁵ bliver det muligt for de Man at pøde sin læsning på de filosofiske og poetologiske refleksioner, som også altid må være til stede når der skrives og når der læses. De Man er fra starten opmærksom på den tænkningens nødvendighed, som Heidegger selv i forordet til fjerde udgave af *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung* gør til den egentlige årsag til sine læsninger. Det er det 'metodiske' (det filosofiske), der danner den nødvendige indgang til Heidegger, og som det senere viser sig i *Heideggers Exegeses of Hölderlin*, er denne indgang også en indgang til Hölderlin.

Der, hvor Hölderlins tekst 'gør' mest for Heideggers filosofi, er i læsningen af *Andenken*, hvor strofen *Was bleibet aber, stiften die Dichter*⁶ udlægges som digterens evne til direkte at indstifte værens nærvær i og med benævnelsen heraf, og samtidigt er det

stedet, hvor de største problemer i Heideggers diskurs opstår. Hölderlin bevidner Heideggers filosofi for så vidt, som han direkte og umedieret siger det, som Heidegger forsøger at tænke: han kan fremstille, og det uden at fremstillingen som sådan bliver et problem, sin viden om eller erfaring af væren, af *parousia* (værens selv-nærvær i sproget). Væren fremstilles uden fortolkende mellemregninger.

Problemet for Heidegger bliver altså et metodisk problem: hvordan er det muligt med hans eksegetiske metode at tilvejebringe en kritisk diskurs, som formår at omfatte både det udsigelige og det middelbare? Hvor det udsigelige kræver en aktiv indgribende interpretation (*blind and violent passion*), implicerer det middelbare stor hermeneutisk forsigtighed (*a critical language as systematic and rigorous as possible*).⁷ Det greb, der gør det muligt at kontrollere og dermed forhindrer en arbitrær betydningstilskrivning til den litterære tekst, er filologien, som:

*repræsenterer en fond af stadfæstet viden(...) Når den negeres af lige dele umådeholden mysticisme eller videnskabelighed, tiltager den i stadig større selvbevidsthed og frembringer udviklingen af bevægelser indenfor diciplinen selv, der øjeblikkelig forstærker den.*⁸

Spørgsmålet om læsningens gyldighed vender tilbage som en diskussion af nødvendigheden af filologisk akkuratelse, men samtidig forskydes eller forandres gyldighedens betydning. Filologien bliver ikke det greb, hvormed det bliver muligt at tilsidesætte Heideggers *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*, tværtimod: *Erläuterungen* (og Heideggers 'metode') står ikke for en filologisk prøve. Denne mangel på gyldighed, gyldighedens bestandige erosion eller tekstanalysens afmagt, bliver for de Man netop den filosofiske og poetologiske refleksions mulighedsbetingelser. Hvor gyldighed før havde at gøre med den kritiske teksts relation (mimetisk, transfigurativ..., dvs. en relation mellem en primær tekst og en sekundær tekst) til den litterære

tekst, har den for de Man mere at gøre med kritikken selvstændiggørelse, f.eks. i form af refleksioner, som lader den litterære tekst betyde ind i andre, tilsyneladende, fremmede diskursive rum. Spørgsmålet er, hvorvidt det i praksis er muligt at skelne mellem *blind and violent passion* og *critical language as systematic and rigorous as possible*; måske er der snarere tale om måder at tilskrive betydning på når der læses, om læsningens forskellige modaliteter. Paul de Man har tidligere i sit essay vist, at heller ikke filologien, trods det at den hævder det modsatte, undgår at blive kastet ud i fortolkninger, der ikke lader sig begrunde på entydige kriterier.⁹ Der er ikke tale om et valg mellem en tilbageholdende og en aktiv indgribende måde at læse på, der kan ikke skelnes mellem grader af betydningstilskrivning: læsningen er ikke mulig at kontrollere; metarefleksionen kan ikke tilstrækkeligt omfattende indlejres i selve læsningen, da også den, som tekst betragtet, rummer de samme begrænsninger, som den søger at begrebsliggøre, og derfor må finde sted som en efterkonstruktion – altså endnu en kritisk tekst.

Frem til dette punkt har *Heideggers Exegeses of Hölderlin* formet sig som en skarpsindig, kritisk og loyal gennemgang af Heideggers læsninger af Hölderlin og hans filosofi, men med spørgsmålet om, hvorfor det er Hölderlin,¹⁰ som skal vidne for Heidegger, indsættes der en afgørende omvendning. Fra diskussionen af det filologiske nærmer de Man sig det afgørende punkt i sin læsning, hvor han med en enkelt sætning skal søge at legitimere sin kritisk-reviderende læsning. Paul de Man følger Heidegger så langt i *Erläuterungen's* forudsætninger og implikationer, som det er muligt, dvs tænkningens nødvendighed respekteres med de nødvendige filologiske tilføjelser. I det afsnit, hvor de Man forklarer, hvorfor netop Hölderlin tildeles rollen som sandhedsvidne i Heideggers værensfilosofiske projekt, indsætter han samtidig en definitiv forskel mellem 'Heidegger/Hölderlin' og mellem 'de Man /Hölderlin'.

Paul de Man besvarer spørgsmålet 'Why Hölderlin?' med en fuldstændig forskydning af Heideggers læsning:

Der er imidlertid en anden og meget dybere grund, der retfærdiggør dette valg: det er en kendsgerning, at Hölderlin siger præcist det modsatte af, hvad Heidegger får ham til at sige.¹¹

Denne negering følges med det samme op af en gentilegnelse af den omvendte Heidegger, hvilket betyder en forskydende genindskrivning af indsigterne fra *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung* i de Man kritiske diskurs. Uden denne genindskrivning ville revideringen af Heidegger være en simpel benægtelse, der ville forblive på 'betydningens' niveau, og Heideggers misreading kunne derefter reduceres til et spørgsmål om en utilstrækkelig raffineret metodik:

At sige det modsatte er stadig at tale om den samme ting blot i den modsatte betydning (...). Det kan faktisk hævdes, at Heidegger og Hölderlin taler om den samme ting; uanset hvad man ellers måtte bebrejde Heideggers kommentarer, deres store fortjeneste er præcist at have fremdraget det centrale 'anliggende' i Hölderlins værk...¹²

Heideggers *misreading* stammer fra og kan ikke adskilles fra læsningen af Hölderlin, en læsning der er styret af den fremdragelse af væren som Heidegger hævder er på spil i bl.a. *Wie wenn am Feiertage...*. Trods fejllæsningen kan Heideggers læsning ikke siges at være fremmed overfor Hölderlin egentlige anliggende; Heideggers misreading berører en principiel nødvendighed i forholdet mellem teksten og læsningen.

Bevægelsen fra det filosofiske til det filologiske og tilbage til en forandret filosofisk position bliver begyndelsen til den egentlige kritiske læsning. Hölderlins hymne *Wie wenn am Feiertage...* og Heideggers læsning af samme navn¹³ er de tekster, der danner Paul de Mans kritiske udgangspunkt. Hölderlins og Heideggers tekster betragtes som eksemplariske: trods det, at de kun udgør en del af et større korpus af tekster, tænkes de som repræsentative i forhold til dette værk, en repræsentativ status der under en eller anden form lader sig repræsentere i læsningen.

Den manglende filologiske akkuratelse hos Heidegger fungerer ikke i de Mans diskurs som en afgørende svækkelse af Heideggers læsninger, men gøres produktiv i hans egen læsning: den afsvækkede tekstanalyse muliggør de filosofiske og poetologiske refleksioner, der bliver kernen i Paul de Mans efterfølgende læsning af Hölderlins hymne *Wie wenn am Feiertage...*. De Mans læsning af *Wie wenn am Feiertage...* former sig filosofisk som et opgør med Heideggers værensfilosofi, og poetologisk læses hymnen antitetisk i forhold til forestillingen om den umedierede fremstilling af 'noget' hinsides sproget.

Paul de Mans læsning af Hölderlins *Wie wenn am Feiertage...* koncentrerer sig om verset *Und was ich sah, das Heilige sei mein Wort*, som læses kontradiktorisk i forhold til Heideggers læsning af samme strofe og af Hölderlin generelt. Heideggers udlægning af hymnen som værensindstiftende bygger på en læsning af de første fire vers i anden strofe, hvori ordet *Natur* nævnes. Heidegger fører *die Natur* etymologisk tilbage til det græske *physis*, som udover *natur* også har betydningen *væren*. Hvad Hölderlin gør, er at fremskrive, dvs. indstifte en anden, glemt, betydning af *die Natur*, hvorved digtet får de omfattende filosofiske implikationer. Ordet *Natur* nævnes kun denne ene gang, og overvindes som digtets grundord, en overvindelse der peger på og er en følge af digtets ontologiske kvalificering. Heideggers udlægning af *Und was ich sah, das Heilige sei mein Wort*, hviler på den etymologiske optrævling af *die Natur*, hvori det hellige via komplicerede meditationer bestemmes som *das Wesen der Natur*.¹⁴ Hvad jeg'et ser, er naturens, dvs. *physis*, dvs. værens inderste kerne, det udsigelige 'noget' som konstituerer, producerer eller ligger 'bag' det værende. Hölderlin har med sin digtning givet indsigt i væren, der kun hænder under de ganske særlige betingelser, Heidegger benævner som *Notwendigkeit des Denkens*.¹⁵ Han udpeger dermed også en forskel mellem *Dichterische Sagen* og *Philosophische Sagen*; omgangen med væren er nok parallelle de to diskursive registre imellem men erfaringen af og med denne omgang er forskellig.

Den filosofiske kvalificering af *Wie wenn am Feiertage...* er Heideggers afgørende indsigt, og det er der, at Paul de Man kan påbegynde sin kritisk-reviderende læsning. For nok har Heidegger *brought out precisely the central 'concern' of Hölderlins work*, nemlig det filosofiske som sådan, men *Hölderlin says exactly the opposite of what Heidegger makes him say*, dvs. den forkerte filosofi. Med andre ord: Heidegger læser det rigtige hos Hölderlin, men drager de forkerte slutninger. Om denne anakoluti skal lokaliseres hos Heidegger eller hos de Man er uvist; for hvem er det egentlig, der påtvinger hvem en 'filosofi', som ikke var der i forvejen, hvem putter 'noget' i teksten, som ikke var der i forvejen?

At Heidegger med Hölderlin kan fremstille en erfaring af væren, der ikke invaderes af diskursive manøvre, skyldes iflg. de Man at han fejllæser konjunktiven *sei*, som stod der *ist*,¹⁶ dvs. ikke som et endnu ikke opfyldt ønske, et begær efter det uopnåelige, men som det allerede indløste ønske eller opfyldte begær. *Sei* sætter et begær efter parousia, det indstifter det ikke; det er ikke muligt at etablere en overgang fra det umiddelbare (væren, *das Heilige, das Wesen der Natur*) til det middelbare (fremstillingen, diskursen om det umiddelbare). *Sei* er en uafgørlig konjunktiv, ikke noget indikativ i forhold til hvilket der kan træffes en afgørelse. *Sei* implicerer ingen pragmatik, ingen praktisk effekt. Det som er muligt, er forsøgene på at skabe den intenderede overgang mellem det umiddelbare og det middelbare, og tilbage bliver digtet som ren intention, som en hændelse.

I Søren Gosvig Olesens *Vejledning til Heidegger*¹⁷ er et af kapitlerne viet til Heideggers digtlæsninger "Digtningen og tænkningen: Spørgsmål til senværket". Afsnittet kan her udpege det dilemma eller de uafgørligheder der opstår, når læsningen falder på Heideggers forskellige udlægninger af digteriske tekster. Gosvig Olesens tekst kan belyse, hvilke problemer der opstår, hvis den kritiske tekst forsøger at etablere en relation baseret på gyldighed, hvori læsningens afgørende parametre bliver metodisk ydmyghed, forstået som en overholdelse af det sprogligt-stilistiske dekorum. Samtidigt kan den forsigtighed,

som Gosvig Olesen udviser overfor Heideggers tekst, åbne for en *læsning* af Heideggers *tænkning*, som den udfoldes i *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*, uden straks at blive gjort til genstand for stillingtagen enten for eller imod; han undgår derved at skulle reflektere *Erläuterungen* som en litteraturhistorisk tekst.

Gosvig Olesens læsning er et forsøg på at afsøge den filosofiske horisont, der sættes af *Erläuterungen*, og det både i forholdet mellem filosofien og æstetikken og i forhold til Heideggers oeuvre. Filosofien har altid haft et mellemværende med det æstetiske: enten som mindreværd – æstetikken privilegeres, eller som mereværd – æstetikken udgrænses. Heidegger sideordner de to diskursformer, og peger således på en mulig, gensidig supplerende, relation mellem det litterære (digtningen) og det filosofiske (tænkningen). Her er det, at Gosvig Olesen har mere at sige om denne forbindelse end de fleste; efter at have udpeget steder i Heideggers værk, hvor digtning og tænkning 'sammenlignes' kan Gosvig Olesen foreløbig konkludere:

*Så meget står fast. Men heller ikke mere. Dvs. når det kommer til spørgsmålet om, hvad det betyder, at digtningen omsider i Heideggers værk kommer til at indtage en privilegeret plads overfor filosofien, bliver alt til spørgsmål.*¹⁸

Det handler om tænkning og digtning, om hvordan Heidegger kan passere fra den ene diskurs til den anden, hvis det overhovedet er muligt. Gosvig Olesens forsigtighed bliver dog også et problem: at forstå Heideggers konception af det filosofiske (tænkningen) og det litterære (digtningen) fordrer en velbevandrethed udi filosofi og litteratur som ingen i tilstrækkelig grad kan være i besiddelse af.¹⁹ Noget andet er, at han alligevel gør forsøget, og trods hindringer har noget væsentligt at sige om *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*. Gosvig Olesen fremhæver den nødvendighed, som Heidegger nævner i forordet til fjerde udgaven af *Erläuterungen*, som væsentlig, hvis relationen mellem tænkning og digtning skal reflekteres.²⁰

Herved forskyder Gosvig Olesen diskussionen, som også Jørn Erslev Andersen gør det i *Dryssende roser*²¹ og *Slagmark*²², med spørgsmålet om Hölderlins indflydelse i Heideggers filosofi (tænkning). Den forandrede accentuering i læsning betyder, at Gosvig Olesen må opgive den hermeneutiske forsigtighed, som var nødvendig for at fortolke Heidegger, men som samtidig var det, der forhindrede ham i at læse Heidegger og hans filosofi. Forskydningen betyder, at *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung* læses som et eksempel, et forsøg på at skrive (tænke) lige dér, hvor digtning og tænkning krydses. Gosvig Olesen formår overbevisende at vise, hvorledes *Erläuterungen* har en plads i Heideggers filosofiske værk, hvorledes det er muligt at bevæge sig fra *Erläuterungen* ud i dette værk og tilbage igen.²³ Styrken ved Gosvig Olesens læsning er vedholdende en filosofiske kvalificering af Heideggers digtlæsninger, og at han undgår at gøre en metode ud af disse læsninger; et står fast: det handler om filosofi (tænkning). Hvad han ikke ved sin filosofiske insisteren kan gøre, er at bidrage til læsningen eller fortolkningen af Hölderlins tekster; "Digtningen og tænkningen: Spørgsmål til senværket" må bevæges, så også Hölderlins status bliver tydelig som produktiv instans i Heideggers værk.

Max Kommerell formulerer i et brev til Heidegger, det spørgsmål som er vanskeligt at balancere; et spørgsmål som, hvis tilsvarende balancerede svar langt fra er givet, men måske nok rummer den figur eller de greb, der fungerer styrende i *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*:

*Hvor er den overgang, hvorigennem Deres filosofi munder ud i Hölderlin, og hvor det ud fra en beskrivelse af den menneskelige situation så afgørende bliver til en metafysisk ytring og til en absolut sidste vished, og i dette punkt gør sig selv ens med Hölderlin, – og hvor det i ytringens specifikke modus nærmer sig digtningen?*²⁴

Selv svarer Kommerell, at det er præcist det forhold, at forudsætningerne for *Erläuterungen* holdes tilbage eller

tildækkes i selve fremstillingen, der gør det vanskeligt at besvare spørgsmålene med et ja eller et nej.²⁵ Kun *die Notwendigkeit des Denkens* motiverer læsningen. Eller mere præcist: det, at præmisserne holdes tilbage, er overhovedet muligheden for, at Kommerell kan stille de spørgsmål han gør; dvs. udpege hvad der er nødvendigt at reflektere, når der læses *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*.

Med sine spørgsmål nærmer Kommerell sig i højere grad end Gosvig Olesen, det som måske er *Erläuterungens* kerne: *einer Notwendigkeit des Denkens*. Også her er det vanskeligt at balancere mellem digtningen (Hölderlin) og tænkningen (Heidegger); at afveje det filosofiske betyder, at digtningen sættes i parentes (eller vice versa),²⁶ som det også var tilfældet med Gosvig Olesen. Det produktive i Kommerells spørgen til *Erläuterungen's* forudsætninger er, at striden, om hvorvidt Heidegger påtvinger digtningen en tænkning som ikke er dens 'egen', til en vis grad suspendes som mindre vigtig. Dette sker til fordel for en fordring på at læse det filosofiske (tænkningen) og det litterære (digtningen) i lyset af hverandre, at lade læsningen af de respektive diskursformer danne hinandens gensidige folier.

I forhold til Paul de Man kan Kommerells brev bruges til at udpege, hvor vanskeligt det er at fastholde den dobbelthed, der er så tydelig i *Erläuterungen*, uden at den ene pol privilegeres. Selv nedtones det filosofiske hos Kommerell til fordel for en fokusering på en bestemmelse af, hvad en hymne hos Hölderlin egentlig er. Det retoriske spørgsmål lyder, om det ikke først er nødvendigt, at:

*opnå en foreløbig forståelse af, hvad en sådan hölderlinsk hymne egentlig er, førend de kan fortolkes, i den sublime, uhyre indtrængende bogstavelighed, hvorledes de både er styrken, men undertiden også svagheden i Deres evne til fortolkning?*²⁷

I kraft af privilegeringen, dvs. nødvendigheden af disse bestemmelser, installeres der en forestilling om gyldighed i Kommerells diskussion af relationen mellem Heideggers læsning og Hölderlins tekster; og Kommerell må tage stilling i en strid,

som han i det første citat viste var uden mulighed for afgørelse. I stedet for en læsning, som fremstår som et aktivt, forandrende indgreb i teksten, sættes en interpretation, hvis vigtigste parameter er den rene forståelse, en tilegnelse af det læste som en på forhånd givet og endelig betydning.

Tilsammen formår Gosvig Olesen og Kommerell at udpege en række vanskeligheder ved læsningen af *Erläuterungen*, netop derved at de kredser omkring denne vanskelighed, uden at den positiviseres. Hvad deres tekster skriver omkring, hvad deres skriven lader blive tilbage, uden at det bestemmes, er, måske, den afgørelse, *Entscheidung*, som Hölderlin iflg. Heidegger står i, som *der Dichter des Dichters*.

Paul de Man formår at fastholde en tilsyneladende paradoksal ambivalens i sin læsning af *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*: Heidegger negeres for en række fejl i sine læsninger, fejl som i en gentilegnelse af Heidegger, indskrives i de Mans egen læsning som produktive indsigter. Den fremgangsmåde opnår senere hos de Man en mere udfoldet og reflekteret status i læsningerne, bl.a. tematiseres det direkte i teksten "Tropes (Rilke)" fra *Allegories of Reading*. De Man forsøger at indlejre indsigter dels fra tematiske læsninger af Rilke, der forudsætter hans fuldstændige kontrol over teksterne, dels fra læsninger som betragter teksternes filosofiske forudsætninger som ufærdige og utilstrækkelige i forhold til de erfaringer, som Rilke søger at artikulere.²⁸

I tilfældet 'Heidegger/Hölderlin' gør de Man i en vis forstand det samme, som er årsagen til, at han i første omgang må negere Heidegger og hans måde at læse på. Læsningen af *Und was ich sah, das Heilige sei mein Wort* med den afgørende vægt på *sei* betyder, at det ord alene skal bære en diskvalificering af hele Heideggers værensfilosofi. Hölderlin bliver det afgørende vidne i den filosofiske strid, den strid om det filosofiske som konstellationen 'Paul de Man / Martin Heidegger' indebærer; Hölderlin giver anledning til en strid om filosofi, en strid hvori han selv er kronvidne. For både Heidegger og de Man skal Hölderlin løse et filosofisk problem; han viser muligheden for at præservere

sandheden (Heidegger), eller han demonstrerer umuligheden af at overskride sprogets grænser, dvs. umuligheden af umedieret at præservere sandheden (de Man).

At det er muligt for de Man at foretage en sådan læsning, er til dels begrundet deri, at han opgiver at tage stilling til spørgsmål om den kritiske teksts gyldighed i relation til den tekst som læses. Den uafgjorte gyldighed er en vigtig del af den podning af de litterære tekst på filosofiske og poetologiske refleksioner, der bliver resultatet af både de Mans og Heideggers læsninger. *Heideggers Exegeses of Hölderlin* er selv et eksempel på den paradoksale og produktive modsætning der er mellem læsningens hensigt og læsningens resultat: resultatet modsiger ofte, det der var hensigten.²⁹ Mulighedsbetingelserne for at opgive forestillingen om læsningens (eksemplariske) gyldighed er bundet til den chiasmatiske omvendning, de Man i forhold til Heidegger bruger som et vigtigt greb i sin læsning. Eller rettere: snarere end greb som er en applicering af en metode, en teori på teksten, er der tale om en kompleksitet, der har med selve læsningen som sådan at gøre. Der er tale om en figur baseret på en substituerende omvendning eller forskydning, som ikke lader sig tilbageføre blot ved at tilføje endnu en figur³⁰: omvendingen er endelig, derved at læsningen (dens indsigter) ikke lader sig føre tilbage til en tidligere, mere oprindelig og uberørt tilstand. Denne irreversible, asymmetriske chiasme i læsningen indsætter en irreduktibel forskel i læsningen: affirmeringen af Heideggers tænkning er en nødvendig del af den efterfølgende kritisk-reviderende læsning. Paul de Man gør det 'samme' som Heidegger gør, og som Heidegger kritiseres for at gøre: den asymmetriske chiasme der etableres mellem udsagn, som omhandler Heideggers betydning i forhold til Hölderlin og dermed også hans værensfilosofi, omhandler også *Heidegger Exegeses of Hölderlin*:

det er en kendsgerning, at Hölderlin siger præcist det modsatte af, hvad Heidegger får ham til at sige. (...) *Det kan faktisk hævdes, at Heidegger og Hölderlin taler om den samme ting; uanset hvad*

man ellers måtte bebrejde Heideggers kommentarer, deres store fortjeneste er præcist at have fremdraget det centrale 'anliggende' i Hölderlins værk...³¹

Hvis Hölderlins 'anliggende' er, hvad Heidegger bringer for dagen, og det sammenholdes med Heideggers uigennemskuelige sammenvævning af tænkning og Hölderlins poetik, så må der i læsningen foretages umærkelige, men afgørende (chiasmatiske) forskydninger eller omvendinger. Dette 'anliggende' er en bestemt opfattelse af et filosofisk problem, der er lige så gammelt som filosofien selv, nemlig: hvorledes præserves sandhedens øjeblik?; og hvis Heidegger har 'deduceret' dette fra Hölderlin 'selv' er der ikke længere tale om simpelt misbrug, i filosofisk øjemed, af hans tekster. Samtidig tilsidesættes enhver fordring på gyldighed med en sætning, der umiskendeligt er en dom i en strid om gyldighed overfor ugyldighed. Allerede i den første sætning i ovenstående citat arbejder den substituerende og forskydende figur, som ikke kan neutraliseres, men glider ind i endnu andre mulige tekster. At skelne mellem en modsætning og den konstituerende anden part er ikke længere muligt, dvs. det filosofiske (Hölderlins og med ham Heideggers og de Mans 'anliggende') 'står fast', alle taler de om 'det samme' men på forskellige måder. Forskellen mellem Heidegger og Hölderlin er ikke en simpel modsætning, hvorfor de Mans omvendning af Heideggers omvendning af, hvad Hölderlin siger, på ingen måde bringer tingene tilbage på deres rette plads.

Tværtimod: den chiasmatiske omvendning neutraliserer ikke den 'fejl', der kan lokaliseres i Heideggers læsning af Hölderlin; 'fejlen' repeteres under en eller anden form i de Mans tekst. Paul de Man forsøger kun at læse 'det', der allerede var 'der' i forvejen, og som er en ulæselig og uløselig sammenvævning af digtning og tænkning. Hvad der kommer ud af det, er den paradoksale ambivalens, som kendetegner *Heideggers Exegeses of Hölderlin*: trods negeringen af Heidegger som en af læsningens forudsætninger, fremkommer der ikke en fremmed men en forskudt Heidegger.

Paul de Man svarer ikke på, hvad Heideggers eksegese er for noget: *Heideggers Exegese of Hölderlin* er et eksempel på en læsning – den svarer på spørgsmålet: *hvad er læsning?* med en produktiv kortslutning: *læsning er et eksempel... på læsningen som en disseminering af den læste tekst*. Tilbage som eksempel på læsningen som en stadigt disseminerende tekst bliver *Heidegger Exegesens of Hölderlin*; som tekst forbeholder den:

altid anatomien eller fysiologien i enhver kritik en overraskelse – en kritik, som mente at mestre spillet, at overskue alle trådene i den på een gang, og som forledes til at ville betragte teksten, uden at lægge hånd på 'objektet', uden at risikere at føje en ny tråd (der)til, hvilket er den eneste chance for at deltage i spillet: at få fingrene fanget deri.³²

Kritikken selvstændiggøres som skreven og som læsen: *at få fingrene fanget deri* betyder, at teksten ikke lades uberørt af læsningen, der væves nye tråde i det foreliggende væv af betydninger. At læse bliver at skrive et eksempel på det at læse; der opstår en forbindelse mellem det at skrive og det at læse, uden at dette betyder, at en hvilken som helst betydning arbitrært kan tilskrives enhver tekst:

Og den, der straks måtte føle sig bemyndiget til blot at tilføje, det vil sige føje hvad som helst til ville intet have forstået af spillet. (...) Omvendt ville den, der gennem 'metodologisk forsigtighed', 'objektivitetens normer' og 'videns afgrænsning' måtte afstå fra at lægge sit eget ind deri, intet læse.³²

Læsningen er forpligtet på denne dobbelte gestus; de Mans læsning af Heideggers *Erläuterungen zu Hölderlin Dichtung* aflyser diskussionen om Heideggers filosofiske tvang af Hölderlins tekster. For som Heidegger i forhold til Hölderlin må de Man i forhold til Heidegger på en gang negere og affirmere hans indsigter. Han får sine fingre fanget i Heideggers tekst; hans

læsning er en optrævling af den læste tekst, der dog i samme øjeblik rekonstitueres, og derfor endnu en gang må optrævles, dvs. læses. Heideggers indsigter indsættes i et energetisk spil, hvis regler forbliver skjulte, et spil hvor omvendinger genindskrives som nye brikker i spillet.

Noter

1. Andrzej Warminski *Readings in interpretations*, Minneapolis, 1987, p. 46.
2. Essayet stod første gang trykt i *Critique* 100–01, September–October, 1955, og blev i 1983 oversat af Wlad Godzich under titlen *Heideggers Exegeses of Hölderlin* til anden udgaven af Paul de Mans *Blindness and Insight*, herefter *BI*, Minneapolis, 1983.
3. *BI*, p. 246f.
4. Der er tilsyneladende tale om en symptomatiske glidning; ofte er det sådan at det er Heideggers læsestrategi, som kommer under luppen, trods intentioner om en anden vægtning i læsningen af Heidegger; der gøres en metode ud af læsningen af Heidegger. Se f.eks.: John Sails *Spacing – of Reason and Imagination in the Text of Kant, Fichte, Hegel*, Chicago, 1987; Gerald L. Burns *Heideggers Estrangements: language truth and poetry in the late writings*, New Haven and London, 1989; Michael Murray (ed) *Heidegger and Moderne Philosophy*, New Haven and London, 1978; Michael Murray *Moderne Critical Theory*, 1975; William V. Spanos (ed) *Heidegger and the Question of literature*, Bloomington, 1979.
5. Tankerne omkring tekstanalytisk afmagt og gyldighed er sat i gang af og stammer fra Jan Rosieks licentiatforlæsning *Gyldighedsproblemet. Paul de Man og den sublime kritik*, d. 08.02.1991.
6. Martin Heidegger *Eläuterungen zu Hölderlins Dichtung*, herefter *EH*, Gesamtausgabe bd. 4, Frankfurt am Main, 1981, p. 83. Paul de Man anvender ikke denne udgave; derfor de divergerende sidetal.
7. *BI*, p. 263.
8. *BI*, p. 264.
9. *BI*, p. 248f. Også William Arctander O'Brien har overbevisende demonstreret, hvorledes det ikke er muligt at undgå den aktivt indgriben læsning i teksten, selv ikke når man er filolog. *Getting blasted: Hölderlins 'Wie wenn am Feiertage...'* in *Modern Language Notes*, April 1979, Vol 94, no. 3, Baltimore, 1979, p. 569-586. Indsigterne fra hans læsning af "Wie wenn am Feiertage..." kan

- kvalificeres i forhold til en diskussion om vanskeligheden i at balancere mellem for megen eller for lidt betydningstilskrivning, om forholdet mellem en aktivt indgribende eller en passiv hermeneutisk praksis. Se også Andrzej Warminski *Reading in interpretation* hvad angår en forskel mellem læsning og fortolkning.
10. *BI*, p. 254.
 11. *BI*, p. 254f. Paul de Mans fremhævnning.
 12. *BI*, p. 255.
 13. *EH*, p. 49-79.
 14. *EH*, p. 59.
 15. Denne nødvendighed står nævnt i forordet til fjerdeudgaven, der i sin fulde udstrækning lyder: *Die vorliegende Erläuterungen beanspruchen nicht, Beiträge zur literaturhistorischen Forschung und zur Ästhetik zu sein. Sie entspringen einer Notwendigkeit des Denkens.* *EH*, p. 8.
 16. *BI*, p. 258.
 17. Søren Gosvig Olesen *Vejledning til Heidegger*, Odense, 1990.
 18. *Vejledning til Heidegger*, p. 82.
 19. *Vejledning til Heidegger*, p. 83.
 20. *Vejledning til Heidegger*, p. 85.
 21. Jørn Erslev Andersen *Dryssende roser*, Aarhus, 1988. Se "Det forsvundne ekko – Heideggers Hölderlin" og "Lysningen – Hölderlins Heidegger".
 22. *Slagmark* nr. 12, Efterår 1988. Se Jørn Erslev Andersen "Heidegger og digtningen".
 23. Se f.eks. *Vejledning til Heidegger*, p. 91f.
 24. Max Kommerell *Briefe und Aufzeichnungen 1919–1944*, (ed. Inge Jens), Olten Und Freiburg im Breisgau, 1967, p. 400–01. Brevet som Kommerell sendte til Heidegger er dateret 29.07.42.
 25. *Briefe und Aufzeichnungen 1919–1944*, p. 401.
 26. Om det mulige og det betimelige i at ville afbalancere det filosofiske og det litterære se Andrzej Warminski *Readings in interpretation*, p. 46f.
 27. *Briefe und Aufzeichnungen 1919–1944*, p. 401.
 28. Paul de Man *Allegories of Reading*, New Haven and London, 1979, p. 24.
 29. *BI*, p. ix.
 30. *Allegories of Reading*, New Haven and London, 1979, p. 113.
 31. *BI*, p. 254f.
 32. Jacques Derrida *La dissémination*, Paris, 1972, p. 71–72. Carsten Klima Madsen har oversat.
 33. *Ibid.*

